

Features of Organization and Adaptation to the Target of Film Propaganda in the Ukrainian SSR (1943–1945)

UDC 791.43:32.019.52(477)«1944/1945»

DOI: <https://doi.org/10.15421/1723133>**Vedeneev Dmytro**Dr.Sc., Full Prof., <https://orcid.org/0000-0002-8929-9875>, zastava67@i.ua*National Academy of Culture and Arts Management (Kyiv, Ukraine)*

Abstract.

The relevance of the work lies in the analysis of the peculiarities of the use of art in political propaganda in a totalitarian society for the formation of a new socio-political identity of the Soviet people, and the identification of the mobilizing and entertaining role of cinematography during the war. **The purpose of the study** is to analyse the organization of cinematographic service by means of cinematography in Ukraine in the final period of the Second World War. **Research methodology.** A systematic research method was used, because cinematography is considered as a part of ideological and propaganda influence on society. Historical-comparative and historical-genetic methods allow us to determine the cause-and-effect relationships of the formation of certain features of the cinematographic service of different strata of the population. **Results.** The article reveals the peculiarities of the Communist Party's use of cinematography for propaganda purposes. It was found out that thematic film festivals were used to spread propaganda among different segments of the population. The impact on the self-awareness of Soviet citizens was analysed both by means of cinematography and by auxiliary tools. It was found that the repertoire of Soviet cinema was not diverse and did not always meet the demands of Soviet society, so other means of propaganda were used (conversations, lectures, meetings, etc.). In fact, the film screening turned into a comprehensive cultural event and attracted the attention of the war-weary audience. **Scientific novelty.** For the first time in Ukrainian historiography, the peculiarities of service to various groups of Soviet society were demonstrated. The specificity of the ideological influence on the population by means of cinematography during the years of Stalinism was revealed. **Conclusions.** The Soviet authorities tried as widely as possible to influence all strata of the Soviet population by means of cinematographic art. During the film festivals, feature and documentary films, newsreels were shown. Means of visual agitation were also used. Propagandists and combatants spoke before the audience.

Keywords: cinema, World War II, German-Soviet war, Ukrainian SSR, propaganda, communist party, film festival, repatriates

Особливості організації та адаптації до цільових аудиторій кінопропаганди в Українській РСР (1943–1945 рр.)

Веденєєв Дмитро*Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв (Київ, Україна)*

Анотація.

Актуальність праці полягає в аналізі особливостей використання мистецтва в політичній пропаганді в тоталітарному суспільстві для формування нової соціально-політичної ідентичності радянського народу, виявленні мобілізуючої і розважальної ролі кінематографу під час війни. **Мета дослідження** – проаналізувати організацію кінематографічного обслуговування засобами кінематографу в Україні в завершальний період Другої світової війни. **Методологія дослідження.** Використано системний метод дослідження, адже кінематограф розглядається як частина ідеологічно-пропагандистського впливу на суспільство. Історико-порівняльний і історико-генетичний методи дають нам визначити причинно-наслідкові зв'язки формування певних особливостей кінематографічного обслуговування різних верств населення. **Результати дослідження.** В статті виявлено особливості використання кінематографу комуністичною партією в агітаційно-пропагандистських цілях. З'ясовано, що для поширення пропаганди серед різних верств населення використовувалися тематичні кінофестивалі. Проаналізовано вплив на самосвідомість радянських громадян як засобами кінематографу, так і допоміжними інструментами. Виявлено, що репертуар радянського кінематографу не був різноманітним і не завжди відповідав запитам радянського суспільства, тому використовувалися інші пропагандистські засоби (бесіди, лекції, зустрічі та ін.). Фактично кінопоказ перетворювався в комплексний культурний захід і привертав увагу втомленого від війни глядача. **Наукова новизна.** Вперше в українській історіографії продемонстровано особливості обслуговування різних груп радянського суспільства. Виявлено специфіку ідеологічного впливу на населення засобами кінематографу в роки сталінізму. **Висновки.** Радянська влада якнайширше намагалася вплинути на всі верстви радянського населення засобами кінематографічного мистецтва. Під час кінофестивалів демонструвалися художні і документальні фільми, кінохроніку. Також використовувалися засоби наочної агітації. Перед аудиторією виступали пропагандисти, учасники бойових дій.

Ключові слова: кінематограф, Друга світова війна, німецько-радянська війна, Українська РСР, пропаганда, комуністична партія, кінофестиваль, репатріанти

Вступ.**Актуальність дослідження.**

Мистецтво кіно та кінематограф як масовий соціокультурний інститут в період «мобілізаційного соціалізму» кінця 1920-х–1953 рр. слугували потужним та ефективним інструментом формування нової соціально-політичної ідентичності радянського народу як громадянської спільноти, поширення настанов ідеології соціалістичного будівництва та нового культурного продукту (у рамках «культурної революції» як однієї із основних складових програми соціалістичного будівництва – поряд із індустріалізацією та колективізацією аграрної сфери).

Кінематограф виконував не лише розважальну, а й виховну функцію, причому із середини 1930-х рр., у мірі подолання «класово-революційного» ідеологічного радикалізму, в змістовному наповненні культурно-гуманітарної сфери все більшого значення надавалося ретрансляції (при збереженні відповідних ідейно-політичних акцентів та адміністративного контролю) контенту національних культур та історичного минулого народів СРСР. Цей процес набув особливого мобілізуючого та інформаційно-агітаційного значення під час війни із гітлерівською Німеччиною, звільнення від нацистських агресорів території України та перших кроків із післявоєнної відбудови та відновлення культурного життя.

Науковий інтерес становить, зокрема, тодішній пошук в екстремальних умовах війни та повоєнної відбудови ефективних організаційних форм та змістовних прийомів використання кінопродукції у масовій агітаційно-пропагандистській та культурно-просвітницькій роботі, а також адаптація кінопропаганди до специфічних цільових аудиторій.

Метою статті є історико-культурологічне дослідження особливостей організації та визначення контенту офіційної інформаційно-пропагандистської діяльності засобами кінематографії як важеля ідейно-гуманітарного впливу та суспільного інформування відповідно до специфіки цільових аудиторій з-поміж населення Української РСР у 1943–1945 роках.

Аналіз попередніх публікацій.

Найбільш висвітленим аспектом проблеми виступає агітаційно-пропагандистська робота серед переміщених осіб (праці М. Куницький, Т. Турчин, А. Андрєєв). Праці цих дослідників суттєво відрізняються. Проблемі використання кінематографу в агітаційно-пропагандистській роботі приділяє увагу історик А. Андрєєв (2018). Натомість дослідження Т. Турчин (2017) є джерелознавчим і обмежується географічними межами Станіславщини (сучасна Івано-Франківська область). Робота М. Куницького (2008) присвячена особливостям перебігу насильницької репатріації громадян СРСР. Певні аспекти відновлення та діяльності кінематографічних закладів в Україні не лишилися поза увагою українських істориків. Так, українська дослідниця О. Овсіюк (2016) проаналізувала діяльність київських кінотеатрів у 1943–1945 рр. Р. Генєга (2011) розглянув функціонування кіномережі в Львові. Дуже цінними

є наукові розвідки, присвячені культурним процесам на Донбасі. Є. Пшемицька (Проценко) (2019) досліджує культурні процеси (в т.ч. в кінематографії) в регіоні під час Другої світової війни, а О. Титаренко (2017) культурне життя під час першого повоєнного десятиліття. Особливу увагу дослідниці приділяють саме відновленню роботи кінематографічних закладів в цих двох областях України. Натомість, недостатньо дослідженою залишається така складова порушеної проблеми як корегування змісту агітаційно-пропагандистської роботи засобами кінематографу відповідно до особливостей регіонального та соціального складу населення радянської України. Крім того, маловідомим залишається і така сторона проблеми як використання кінофестивалів як форми культурно-масової агітаційно-пропагандистської та інформаційно-просвітньої роботи.

Результати дослідження.

Одним із провідних напрямів використання засобів кінематографу в ідеологічних цілях стало його застосування для агітаційно-пропагандистського забезпечення соціально-політичної та ідейно-культурної радянзації Західноукраїнського регіону, що повторно увійшов до складу УРСР у 1944–1945 рр. (з урахуванням Закарпатської України). При цьому, зокрема, було використано таку популярну в СРСР форму подання кінопродукції як тематичні кінофестивалі, які виконували і ідейно-пропагандистську функцію.

В Західній Україні планувалися кінофестивалі, які формували в населення прихильність до радянської влади і негативне ставлення до повстансько-підпільного руху під проводом ОУН (Б). Зокрема, із пропозицією організувати кінофестиваль (в січні-лютому 1945 р.) звернувся в грудні 1944 р. до українського радянського уряду та ЦК КП(б)У заступник керівника Управління в справах кінофікації при Раді Народних Комісарів (РНК, уряду) УРСР. Управління навіть не приховувало політичний мотив кінофестивалю – він мав подати Радянський Союз «вільною багатонаціональною батьківщиною народів» (ЦДАВО України, ф. 4733. Оп. 1, спр. 37, арк. 13).

Варто зауважити, що найцікавіша інформація знаходиться в додатках до проекту постанови РНК УРСР та ЦК КП(б)У «Про проведення тематичних фестивалів в Західних областях УРСР», яку розробило Управління в справах кінематографії при РНК УРСР. Був складений список фільмів, які знаходилися в Львівській, Рівненській та Чернівецькій конторах «Головкинопрокату» (кінопрокат мав всесоюзне підпорядкування). Було знайдено копії 24 тодішніх фільмів: хронікально-документальних – «Трагедія в Катинському лісі» (щодо розстрілів польських офіцерів у 1940 р.), «Битва за нашу Радянську Україну», «Райдуга», «Суд іде», «Вона захищає Батьківщину», «В ім'я Батьківщини», «Секретар райкому», «Невловимий Ян», «Мрія», «Розгром німецький військ під Москвою», «Сталінград», «Орловська битва», «Битва за Росію», художніх

стрічок – «Свинарка і пастух», «Музична історія», «Макар Нечай», «Велике життя», «Вчитель», «Кіноконцерт», «Концерт-вальс», «Антон Іванович сердиться», «Пісня про Росію», «Урал кує перемогу», «Велика Земля».

Деякі копії кінокартин знаходилися в окремих конторах Західної України. Так, відсутня копія фільму «Невловимий Ян» в Рівненській обласній конторі, «Мрія», «Розгром німецьких військ під Москвою» – в Львові та Чернівцях, «Орловська битва» – в Рівному, «Максим Нечай» – в Рівному та Львові, «Велике життя», «Вчитель», «Кіноконцерт» – в Рівному, «Концерт-вальс» – в Львові та Чернівцях. Тобто скласти стабільну програму кінофестивалю для всіх західних областей було практично неможливо. Тому для покращення ситуації з нестачею копій важливих кінофільмів планувалося перенаправити зі східних областей копії кінофільмів, яких в цих трьох обласних конторах не було або знаходилося в недостатніх для прокату кількості. До списку входили фільми «Син Таджикистану», «Дружба», «Непереможні», «Цирк», «Мрія», «Розгром німецьких військ під Москвою», «Макар Нечай», «Вчитель», «Концерт-вальс», «Невловимий Ян». З Москви необхідно було привезти кінохроніку. До списку мали входити сюжети та документальні фільми про визволення СРСР від нацистів, про бойові дії СРСР та союзників в Європі, табори смерті, проведення парадів. З центру мали прислати копії фільмів: «Світлий шлях», «П'ятий океан», «Іван Коробов», «Доктор Калюжний», «Ніч у вересні», «Ми чекаємо Вас з фронту», «Концерт фронту», «Веселі хлопці», «Жила-була дівчинка» (ЦДАВО України, ф. 4733, оп. 1, спр. 37, арк. 15–16).

Згідно постанови РНК УРСР та ЦК КП(б)У «Про проведення в Західній Україні УРСР тематичного кінофестивалю «Червона армія – визволителька від німецько-фашистського ярма» фестиваль мав пройти з 20 лютого по 2 лютого 1945 р. в областях цього регіону. Для організації даного заходу кадри спеціалістів направлялися з центральних і східних регіонів УРСР. Обласні органи влади забезпечували фойє засобами зображальної агітації. Партійні працівники та спеціалісти певних галузей господарства читали доповіді, проводилися бесіди та зустрічі з бійцями Червоної армії. Перед кіносеансами відбувалися виступи артистів естради, професійних акторів, колективів художньої самодіяльності (ЦДАВО України, ф. 4733, оп. 1, спр. 26, арк. 17-18).

Радянська влада проводила кінофестивалі для молоді. Спільною постановою ЦК ВЛКСМ і Комітету в справах кінематографії при РНК СРСР було вирішено провести всесоюзний фестиваль «Комсомол і молодь в бою і праці» з 25 липня по 10 серпня 1945 р. Мали показувати фільми, більшість яких були присвячені не лише Другій світовій війні, а й мирній праці радянських громадян. В списку рекомендованих фільмів були «Зоя», «Це було в Донбасі», «Жила-була дівчинка», «Комсомольці», «Березень-квітень», «Олександр Покришкін», «Комсомольськ», «Поєдинок», «Як закалялася

сталь», «Велике життя», «Трактористи», «Подруги», «Фронтові подруги», «Машенька», «Хлопець з нашого міста», «В 6 годин вечора після війни», «Свинарка і пастух», «Світлий шлях», «Семеро сміливих», «Берлін» (ЦДАВО України, ф. 4733, оп. 1, спр. 31, арк. 9). Зі списку стає зрозуміло, що більшість кінокартин націлені саме на молоду аудиторію. Також ЦК ВЛКСМ союзних республік і обкоми ВЛКСМ мали залучити до виступів та до обговорення фільмів місцевих письменників, кіноробітників і учасників бойових дій. Кінофестиваль мав проходити в великих обласних центрах: Київ, Сталіно, Харків, Одеса, Миколаїв, Херсон, Ворошиловград, Львів, Чернівці, Полтава, Чернігів, Житомир, Вінниця, Дніпропетровськ, Запоріжжя, Кіровоград, Суми (ЦДАВО України, ф. 4733, оп. 1, спр. 31, арк. 9-11), тобто із західноукраїнських міст фестиваль відбувався лише у Львові. Повідомлення про результати проведення фестивалю містяться в документах комсомольських організацій України.

Прозвітував про проведення даного заходу в столиці України секретар Київського міського комітету (МК) ЛКСМУ. Для підготовки даного кінофестивалю при МК ЛКСМУ було організовано комісію з 11 осіб, а в РК (районного комітету) ЛКСМУ – «трійки». Захід тривав протягом 10 днів з 15 по 25 серпня 1945 р. Захід відкрився фільмом «Це було на Донбасі» (ЦДАГО України, ф. 7, оп. 3, спр. 1143, арк. 54). Проводилися заходи в двох кінотеатрах: «Піонер» (35 кіносеансів) і імені Чапаєва (67 сеансів) (ЦДАГО України, ф. 7, оп. 3, спр. 1143, арк. 55).

Кінофестиваль «Комсомол і молодь в бою і праці» проводився і в місті Харкові з 24 серпня по 2 вересня 1945 р. в дитячому кінотеатрі імені Дзержинського. Найпопулярнішими картинами заходу були «Це було на Донбасі» (5679 осіб), «Велике життя» (1 серія) (4107) (обоє були присвячені Донбасу і зрежисеровані «скандальним» Л. Луковим), «Зоя» (3319), «Фронтові подруги» (2377). Перед кінопоказами читали пропагандистські лекції та проводилися бесіди на трудові і військово-патріотичні теми (ЦДАГО України, ф. 7, оп. 3, спр. 1143, арк. 57–57зв.).

Кінофестивалі проходили не лише для жителів великих міст, а й сіл, райцентрів. Виконуючи постанову РНК УРСР та ЦК КП(б)У «Про покращення роботи сільських кіноустановок», Управління кінофікації при РНК УРСР вирішило провести сільський кінофестиваль в грудні 1944 р. Кінофестиваль відбувся в 17 областях Української РСР. Захід не проходив у кожному окремому селі, а в районних центрах, до яких організовувалося підвезення сільських жителів. За радянською традицією перед кіносеансом проводилася масово-політична робота: вступали лектори, керівництво району, гуртки самодіяльності колгоспів, шкіл, ремісничих училищ, артисти державної естради та театрів. Варто зауважити, що кінофестиваль не проводився в західноукраїнських областях, крім Волинської (ЦДАВО України, оп. 1, спр. 8, арк. 41–42).

Особливістю організації кінопропаганди було

те, що окрім державних кіноустановок, існували ще профспілкові та відомчі кіноустановки. Так, у 3 кварталі 1944 р. Всеукраїнська центральна рада професійних спілок виділила для Центрального комітету спілки робітників кам'яновугільної промисловості 5 пересувних кіноустановок, щоб поживити кінообслуговування гірників Донбасу (Головко, Лисенко, 2002, с. 202).

Кінофільми демонструвалися серед репатрійованих громадян СРСР. Проводилася політико-пропагандистська робота навіть серед переміщених осіб (радянських громадян, які під час війни опинилися за межами СРСР, згодом пройшли перевірку і були працевлаштовані). Саме для цього, як повідомляється в листі полковника-політпрацівника Г. Логунова голові Управління пропаганди і агітації ЦК ВКП(б) Г. Александрову, до таборів країн Західної і Центральної Європи були передані 15 кіноустановок (до Німеччини – 10, Франції – 3, Італії – 1, Англії – 1). Для відображення повернення переміщених осіб до СРСР мав бути створений до 1 липня 1945р. Союзкінохронікою документальний фільм «Повернення на Батьківщину» та два тематичні кіножурнали. В січні 1945 р. був складений план політико-просвітницьких і організаційно-масових заходів з репатріації радянських громадян з території Німеччини, хоча в документі йшлося не лише про територію Німеччини, а скоріше окуповані нацистами землі. Так, планувалося організувати 12 агітпунктів в Берліні, Відні, Мюнхені, Празі, Лейпцигу або Дрездені, Бреславлі, Познані, Штетині (зараз польське місто – Щецин), Данцигу (зараз – Гданьськ) або Кенінсберзі (зараз – Калінінград), Копенгагені, Варшаві, Осло. В кожному агітпункту мали бути кіноустановки і різноманітні агітаційні матеріали (книги, газети, брошури, афіші та ін.). Мали демонструватися фільми («Райдуга», «Зоя», «Два бійці», «О шостій годині вечора після війни», «Ленінград у боротьбі», «Бойові кінозбірки», «Малахов Курган»), випущені під час так званої «Великої Вітчизняної війни». На кожну пересувку Кінокомітет виділяв по два-три фільми. Також було розпочато агітаційну діяльність в приймально-пересильних пунктах в Шталюпенені, Любліні, Дембіці, Воловці, Любек, Кенігсбергу (морський порт), Одесі, Ризі, Таллінні, Ленінграді, Пскові, Мінську, Гомелі, Чернігову, Києві, Проскурові. Передбачалося розмістити кінопересувку в вагоні, яким будуть доправлятися на Батьківщину переміщені особи (Лившин, А., Орлов І., 2015, с. 154–155). Тобто розмах пропагандистської роботи засобами кінематографу може вражати. Напевно, багато ідей лишилося на папері, адже планувалося реевакуювати аж 4 млн осіб. Навряд чи можна було цих осіб забезпечити кінообслуговуванням.

Все ж таки були певні успіхи в кінообслуговуванні репатріантів. В листопаді 1945 р. Уповноважений ЦК КП(б)У і РНК УРСР звітував, що з Одеси до міста Унгени (Румунія) прибуло 28 копій фільмів. Поступово кількість кінокартин, які демонструвалися в пункті репатріантів збільшувалося. Наприклад,

в липні 1945 р. не демонстрували жодної картини, в серпні 1945 р. відбувався показ 4 кінокартин, в серпні-вересні — через день (ЦДАВО України, ф. Р-2, сп. 7, спр. 3009, арк. 3).

Український історик А. Андрєєв зазначив: «Тривала відірваність від рідної землі, брак або ж відсутність узагалі будь-якої інформації з батьківщини, створили умови, коли усне слово агітатора справляло потужний психологічний вплив на думки й дії радянських громадян – репатріантів. Тут не слід забувати, що більшість цих людей бажали якнайшвидше повернутися до рідних домівок. Зважаючи на те, що значна частина репатріантів, особливо люди старшого віку, були малоосвіченими або й взагалі неписьменними, то живе спілкування часто виступало основним засобом ідеологічно-пропагандистської обробки у процесі їх повернення на батьківщину» (Андрєєв, 2018, с. 75). Тобто люди, в яких вся родина лишилася на території Радянської України і іншої батьківщини вони не знали, прагнули повернутися додому.

Проводилося кінообслуговування і в госпіталах, куди потрапляли поранені бійці Червоної Армії і партизани. 15 лютого 1945 р. була видана постанова про культурно-просвітницьку роботу в госпіталах. В цій постанові Комітет в справах кінематографії при РНК СРСР зобов'язувався забезпечити військові госпіталі, які не мали власних кіноапаратів, кінопересувками. Також протягом 2 місяців мали провести технічний огляд і ремонт кіноапаратів лікарень. Для поповнення фонду вузькоплівкових фільмів необхідно повторно надрукувати копії деяких довоєнних радянських фільмів («Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК», 1985, с. 544–546). Показ кінофільмів у госпіталах сприяв покращенню емоційного стану поранених бійців і червоних партизанів.

Відбувалося кінематографічне обслуговування й демобілізованих бійців Червоної Армії. Так, в липні 1945 р. в Дніпропетровську була відкрита літня площадка, на якій була встановлена кіноустановка і систематично демонструвалися фільми. Схоже було організовано на розподільних пунктах в Харкові, Києві та на залізничній станції Ясинувата Сталінській області (ЦДАВО України, ф. 4733, оп. 1, спр. 35, арк. 1).

Висновки.

На підставі проведеного дослідження можна стверджувати, що радянська влада та ідеологічний апарат правлячої комуністичної партії більшовиків активно використовували кінематограф в агітаційно-пропагандистській діяльності як потужний засіб донесення політичної волі та роз'яснення поточних заходів влади, творення загальногромадянської ідентичності, мобілізації сил народу на відсіч нацистам та відбудову економіки й культури після звільнення України. Кінематограф виконував важливу пропагандистську функцію під час війни – згуртовувати населення, мобілізувати його в боротьбі з гітлерівськими агресорами та надихати на трудові

звершення. Звісно, офіційна кінопродукція усіляко ретушувала реальний скрутний стан соціально-економічної сфери й добробуту повоєнного СРСР, України, уся територія якої стала театром запеклих бойових дій та терору окупантів.

Ефективною формою використання кінопродукції стали тематичні кінофестивалі, форма і репертуар яких дозволяли сполучати інформування кінодокументалістикою із культурницькою працею засобами художнього кіно, у т. ч. через екранізацію творів класики української літератури, висвітлення епічних сторінок історії України. Разом з показом кінофільмів проходила широка пропагандистсько-агітаційна робота: використовувалася наглядна агітація (брошури, газети, стенди), читалися лекції на відповідні теми. Для участі в кінопоказі запрошували червоноармійців, партизан, діячів «трудового

фронту». Все це мало актуалізувати показ кінофільмів, адже кінопрокат був тривалим процесом, а глядачів цікавили актуальні теми. Всі верстви населення (робітники, селяни, військові, переміщені особи) залучалися до переглядів кінофільмів і супровідної агітації.

Особливу увагу приділялося адаптації кінопропаганди до регіональної специфіки України, передовсім – потреб формування нової громадянської ідентичності, спільного світобачення та прищеплення офіційного ідеологічного наративу мешканцям специфічного в культурно-цивілізаційному відношенні західного регіону України. Свої особливості мала кінопропаганда для населення індустриальних регіонів республіки, військовослужбовців, інших соціо професійних груп людуності.

БІБЛІОГРАФІЧНІ ПОСИЛАННЯ

- Андрєєв, А. (2018). *Агітаційно-пропагандистська діяльність радянських органів репатріації серед “переміщених осіб” з України (1944–1953 рр.)*. (Монографія). Київ: ДІА.
- Генєга, Р. (2011). Радянський кінематограф у Львові в перше повоєнне десятиліття. *Український історичний журнал*, 2, 106–122.
- Головко М., & Лисенко, О. (2002). *Профспілки України у період Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.* (Навчальний посібник). Київ.
- Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. (1985). (Том 7: 1938–1945). Издательство политической литературы.
- Куницький, М. (2008). *Примусова репатріація радянських громадян до СРСР після Другої світової війни (український вектор)*. (Дис. канд. іст. наук). Волинський національний університет ім. Лесі Українки, Луцьк.
- Лившин, А., & Орлов І. (авт.-сост). (2015). *Советская пропаганда на завершающем этапе войны (1943–1945 гг.)*. (Сборник документов). Политическая энциклопедия.
- Овсіюк, О. (2016). Кінотеатри як вид міського дозвілля та засіб інформаційного впливу на населення м. Києва (1941–1945). *Сторінки воєнної історії України*, 19, 168–174.
- Проценко, Є. (2019). *Культурні процеси на Донбасі в роки Другої світової війни* (Дис. канд. іст. наук). Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця.
- Титаренко, О. (2017). *Культурне життя на Донбасі у відбудовчий період (1943–1953 рр.)*. (Дис. канд. іст. наук). Національний гірничий університет, Дніпро.
- Турчин, Т. (2017). *Джерела до вивчення історії примусової праці та репатріації українців Станіславщини (1941–1953 рр.)* (Дис. канд. іст. наук). Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ.
- Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України).
- Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГО України).

REFERENCES

- Andreev, A. (2018). *Agitation and propaganda activity of Soviet repatriation bodies among "displaced persons" from Ukraine (1944–1953)*. (Monograph). Kyiv: DIA.
- Central State Archives of Public Organizations of Ukraine.
- Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine.
- Golovko, M. L., & Lysenko, O. E. (2002). Trade Unions of Ukraine during the Great Patriotic War 1941–1945. Kyiv.
- Henega, R. (2011). Soviet cinema in Lviv in the first post-war decade. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 2, 106–122.
- Kunyskyi, M. (2008). *Forced repatriation of Soviet citizens to the USSR after the Second World War (Ukrainian vector)*. (Candidate's thesis). Lesya Ukrainka Volyn National University. Lutsk.
- Lyvshin A., & Orlov I. (Comps). (2015). *Soviet propaganda at the final stage of the war (1943–1945): a collection of documents*. Political Encyclopedia.
- Ovsyuk, O. (2016). *Cinemas as a form of urban leisure and a means of informational influence on the population of Kyiv (1941–1945)*. *Storinky voiennoi istorii Ukrainy*, 19, 168–174.
- Protsenko, E. (2019). *Cultural processes in the Donbass during the Second World War. (Candidate's thesis)*. Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnitsa.
- The Communist Party of the Soviet Union in resolutions and decisions of congresses, conferences, and plenums of the Central Committee. (1985). (Volume 7: 1938–1945). Publishing House of Political Literature.
- Turchyn, T. (2017). *Sources for the study of the history of forced labor and repatriation of Ukrainians from the Stanislav region (1941–1953)*. (Candidate's thesis). Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk.
- Tytarenko, O. (2017). *Cultural life in Donbas during the reconstruction period (1943–1953)*. (Candidate's thesis). National Mining University, Dnipro.